

Nina Chalupová
 Univerzita v Novom Sade
 Filozofická fakulta
 ninahalupa@gmail.com

УДК 811.162.3'373.7:811.163.41'373.7
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2023.27.1.14>
 Оригинал научни рад
 примљено 27.03.2023.
 прихваћено за штампу 9.06.2023.

VYJADROVANIE FYZICKÝCH VLASTNOSTÍ A VZHĽADU ČLOVEKA V SLOVENSKEJ A SRBSKEJ ZOONYMICKEJ FRAZEOLÓGII*

(na príklade frazém s lexémou pomenúvajúcou domáce zviera)

Príspevok sa zameriava na slovenské a srbské frazémy s lexémou pomenúvajúcou domáce zviera. Zoonymické frazémy triedime do sémantickej makroskupiny: o fyzických vlastnostiach a vzhľade človeka. V rámci nej tvoríme ďalšie sémantické mikroskupiny. Cieľom práce je aplikovať tak explanačnú, ako i kontrastívnu metódu, aby sme zistili podobnosti a odlišnosti, ktoré sa vyskytujú v tejto skupine slovenských a srbských zoonymických frazém. Zisťujeme, že domáce zvieratá sú často nositeľmi negatívnych konotácií, ktoré pramenia zo stereotypov. Opierame sa o tvrdenia Ivany Vidovičovej Boltovej o dvojitej metaforizácii vo frazeológii, ktorá predpokladá pripisovanie ľudských vlastností zvieratám, ktoré sa potom spätnou väzbou používajú na opis človeka.

Kľúčové slová: slovenská a srbská zoonymická frazeológia, zoonymické frazémy, domáce zvieratá, fyzické vlastnosti a vzhľad človeka, dvojité metaforizácia.

The paper focuses on Slovak and Serbian phrases with a lexeme naming a domestic animal. We classify zoonymic phrases into a semantic macrogroup: physical traits and appearance of the human. Within this macrogroup we create other semantic microgroups. The aim of the paper is to apply both explanatory and contrastive methods in order to find out the similarities and differences that occur in this group of Slovak and Serbian zoonymic phrases. We find out that domestic animals often carry negative connotations that stem from stereotypes. We rely on Ivana Vidović Bolt's claims about double metaphorization in phraseology, which assumes the attribution of human traits to animals, which are then used to describe the human through feedback.

Keywords: Slovak and Serbian zoonymic phraseology, zoonymic phrases, domestic animals, physical traits and appearance of humans, double metaphorization.

1. Predmetom výskumu opísaného v práci sú slovenské a srbské frazémy s lexémou pomenúvajúcou domáce zviera. Výskum je založený na kontrastívnej analýze a opise frazém, ktorej cieľom je získanie poznatkov o zoonymickej frazeológii v skúmaných jazykoch.

Na základe vyexcerpovaných slovníkových tvarov frazém s lexémou pomenúvajúcou domáce zviera, zistili sme, že sa vo frazémach², ktorými sa vyjadrujú fyzické vlastnosti a vzhľad človeka, vyskytujú nasledujúce zvieracie podstatné mená:

* Príspevok nie je vypracovaný v rámci projektu. Autorka je štipendistkou Ministerstva vedy, technologického rozvoja a inovácií Republiky Srbsko a príspevok vznikol z predmetu Komparatívna lingvistiká pod vedením prof. Dr. Jasny Uhlárikovej v rámci doktorandského štúdia (študijný program Jazyk a literatúra) na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade.

² Pri excerpovaní frazém sme brali do úvahy samca, samicu a mláďa každého domáceho zvieratá.

a) v slovenčine: *baran, ovca; koza; holub; kanárik; sviňa, bagún, prasa; mačka; sliepka, kura; myš; moriak; pes, vyžla; somár; škrečok; zajac;*

b) v srbčine: *шуйца; овица; крава, бикуља; крмак, прасац, свиња, крмача, прасица, крме, прасе; мачка; пиле; пас, вижле; магарац, магаре;*

c) v srbčine sme sa stretli aj s hypokoristikami: *мацан, цица;*

d) s deminutívami sme sa stretli tak v slovenčine: *myška; psík*, ako i v srbčine: *вижлица*.

U domácich zvierat zisťujeme častejší výskyt negatívnych než pozitívnych konotácií, na čo chceme poukázať aj v tejto práci.

Z tvrdení Ivany Vidovićovej Boltovej zisťujeme, že k dvojitej metaforizácii vo frazeológii dochádza vtedy, keď sa zvieratám pripisujú ľudské vlastnosti a zároveň sa tieto vlastnosti používajú na opísanie človeka (Bunk, Opašić 2010: 238). Rozlišujeme nasledujúce motívy: motívy ako výsledok skúseností a života so zvieratami – konkrétne motívy; motívy, ktoré možno predpokladať pri zohľadnení správania sa zvierat a za daných okolností, ktoré frazéma buď vyjadruje alebo opisuje a sú zároveň i dôsledkom ustálených predstáv o správaní sa zvierat – asociatívne motívy; motívy, ktoré nemajú logické vysvetlenie – nelogické alebo absurdné motívy; motívy, ktoré sú ťažko dosiahnuteľné – nereálne motívy; motívy prevzaté z biblických podobenstiev – biblické motívy a motívy špecifické pre jednotlivý národ a kultúru – národno-kulturologické motívy (Bunk, Opašić 2010: 238–239).

Analýze sme podrobili úhrne 48 frazém, z toho 26 slovenských a 22 srbských frazém. Analýzou slovenských a srbských zoonymických frazém sme dospeli k nasledujúcim výsledkom: počet ekvivalentných frazém: 1, počet čiastočne ekvivalentných frazém: 90, neekvivalentných frazém slovenských: 11, srbských: 3. „Kontrastívnou analýzou frazém [...] zistíme, že sa v týchto jazykoch vyskytuje istý počet rovnakých alebo podobných frazém“ (Uhláriková 2016: 57). „Čiastočná ekvivalencia je častejšia ako úplná“ (Valentová³ 2020: 38). Lingvistka Jasna Uhláriková v monografii *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine* vysvetľuje, že veľký počet čiastočne ekvivalentných frazém sa javí najmä preto, lebo jedna frazéma môže mať v druhom porovnávanom jazyku i dve alebo aj viac čiastočne ekvivalentných frazém (Uhláriková 2021: 52). Čiastočnú ekvivalenciu spôsobujú aj rôzne odlišnosti medzi porovnávanými frazeologickými korpusmi. Sú to lexikálne odlišnosti, ktoré sa javia, keď frazeologický komponent možno nahradiť synonymom alebo lexémou z rovnakej sémantickej skupiny. Frazeologické komponenty môžu byť sémanticky vzdialené a vtedy môžu nastať štylistické posuny. Patria tu i príklady, v ktorých frazeologickému komponentu v jednom jazyku zodpovedá sémanticky blízky, ale gramaticky kategoriálne odlišný komponent. Morfológické odlišnosti sa vyskytujú, keď sa frazeologické komponenty líšia v gramatickom rode, páde, potom i predložkovou rekciovou a prítomnosťou alebo neprítomnosťou deminutív. Syntaktické odlišnosti sa prejavujú ako zmena poradia komponentov v rámci determinatívnej a koordinatívnej syntagmy. Štruktúrne odlišnosti sa týkajú rozdielneho počtu kom-

³ Teraz Lačoková.

ponentov (Čagalj, Svítková 2014: 35). Najväčší počet zoonymických frazém je vzťahujúcich sa na neupravenosť, vzhľad a obliekanie človeka, čomu nasvedčuje 29 čiastočne ekvivalentných frazém. Napríklad: *pristane mu to ako svini rohy* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 30; KSSJ: 729; Spasić 1989: 110; SSJ 4: 371) – *пристаје (личу) му као крави седло* (Matešić 1982: 275; Spasić 1984: 34).

Cieľom práce je frazémy⁴ zo sémantickej makroskupiny „o fyzických vlastnostiach a vzhľade človeka“ triediť do ďalších náležitých sémantických mikroskupín.

2. O fyzických vlastnostiach a vzhľade človeka

2.1. O chudom človeku

Chudý človek sa v slovenčine porovnáva s prasat'om: *byť (vyzerat') ako plané prasa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), zatiaľ čo sa veľmi chudý človek porovnáva so zajacom: *<byť> chudý ako odratý zajac* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29; Smiešková 1977: 279), a s vyžlou: *<byť> chudý ako (ani) vyžla* (KSSJ: 890; SSJ 5: 341). V srbcine sa veľmi chudý človek porovnáva so psom: *мршав као пас* (Matešić 1982: 45; Оташевић 2012: 640). Na chudého človeka odkazujú i jednoslovné frazémy: *вижле*⁵ (PCJ: 139) (štíhla osoba), *вижлица*⁶ (PCJ: 139) (štíhle dievča). Uvedené frazémy sú motivované štíhlym vzhľadom týchto zvierat. Ide o konkrétnu motivovanosť frazém. Predpokladáme, že sú všetky tieto zvieratá aj podvyživené, kvôli tomu, že sa človek nestará o nich dobre alebo vôbec nie sú časťou istej domácnosti, teda nikto sa o nich nestará.

2.2. O tučnom a mohutnom človeku

V slovenskej zoonymickej frazeológii možno opísať tučného človeka tým spôsobom, že sa porovnáva s baranom: *<byť> tučný (tlstý) ako baran <v jeseni>* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), so sviňou: *<byť> tučný (tlstý, bachratý) ako sviňa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), a s prasat'om: *<byť> tučný (tlstý) ako prasa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29). Veľmi tučný človek sa porovnáva s bagúnom: *<byť> tučný (tlstý, vykrmény) ako bagún* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29; KSSJ: 57; SSJ 1: 65; SSSJ. A–G: 209). V srbskom jazyku sa jednoslovnou frazémou *бикуља*⁷ (PCJ: 81) hovorí o mohutnej, robustnej žene. Ďalšia frazéma *крава*⁸ (PCJ: 565) opisuje objemnú ženskú osobu. Frazémy sú konkrétne motivované na základe toho, že sa tieto zvieratá vyznačujú korpulentnosťou postavy, ale človek ich aj kŕmi vo väčšom množstve, lebo barana,

⁴ Všetky významy týchto frazém sa vzťahujú na človeka, ale treba podoznieť, že sa isté vzťahujú explicitne na ženskú osobu, muža alebo dieťa.

⁵ Táto frazéma má nasledovné významy: a) štíhla osoba, b) neposedná osoba (zvyčajne mládenec).

⁶ Frazéma má dva významy: a) štíhle dievča, b) neposedné dievča.

⁷ Táto frazéma má nasledovné významy: a) mohutná, robustná žena, b) silná žena, c) nespútaná žena, d) mámotratná žena.

⁸ Frazéma má nasledovné významy: a) objemná ženská osoba, b) nemotorná ženská osoba, c) malátna ženská osoba, d) lenivá ženská osoba.

ošípanú či býka vnímame ako zvieratá, ktoré sú zdrojom na získavanie mäsa, kým krava slúži na získavanie mlieka. „Krava je symbol plodnosti i hraniteľjica ljudi [...]“ (Ribarova, Vidović Bolt 2009: 166).⁹

2.3. O očiach človeka

Človek, ktorý má žlté alebo zelené oči, sa v slovenčine porovnáva s mačkou: *mať oči <žlté (zelené)> ako mačka* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31). Táto frazéma je konkrétne motivovaná a to farbami očí, ktoré sú typické pre mačku. Frazémou *mať oči <malé> ako myš* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31) sa opisuje človek, ktorý má malé oči. O konkrétnej motivovanosti tejto frazémy možno hovoriť na základe výzoru očí myši. V srbčine sme nenašli významové ekvivalenty týchto frazém.

2.4. O vlasoch a účese človeka

V slovenčine sa človek, ktorý má vlasy stočené do prstenov, porovnáva s baranom: *<byť> kučeravý ako baran* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32). Frazéma je konkrétne motivovaná fyzickým vzhľadom barana, ktorý sa vyznačuje kučeravou vlnou. O človeku dohola alebo veľmi nakrátko ostrihanom sa v slovenskom jazyku hovorí prostredníctvom frazémy: *vyzerat' (byť) ako ostrihaná ovca* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 2: 631; SSSJ. O–Pn: 718). O tejto frazéme možno povedať, že je asociatívne motivovaná vo vzťahu k situácii strihania vlny ovce. Nahladko učesaný človek sa porovnáva s mačkou, čo vidno vo frazéme: *<byť> ulízaný ako mačka* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 2: 74; SSSJ. M–N: 26). Asociatívna motivovanosť frazémy spočíva v obraze tohto zvieratá, keď sa líže. S týmito významami frazém sme sa nestretli v srbskom jazyku. Človek so šedivými a sivými vlasmi sa v slovenčine porovnáva s holubom: *<byť> sivý (biely, šedivý) ako holub* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 1: 501; SSSJ. H–L: 135); človek, ktorý celkom ošedivel, sa opisuje frazémou: *obeliet' ako holub* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 1: 501; SSSJ. H–L: 135). Holub motivuje negatívny význam týchto frazém, lebo sivá a biela farba jeho peria sa spája so šedivosťou človeka. Frazémy sú konkrétne motivované. V srbčine sa celkom šedivý a bielovlasý človek porovnáva s ovcou: *cujed kao ovca* (Matešić 1982: 440). Môžeme vyvodit', že ide o frazému, ktorá je konkrétne motivovaná, čo možno explikovat' na základe vlny ovce, ktorá je bielej farby.

2.5. O tvári človeka

Slovenská frazéma *<v tvári> červený ako moriak*¹⁰ (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31; KSSJ: 339; Spasić 1989: 61) opisuje človeka, ktorý je

⁹ „Krava je symbolom plodnosti a ochrankyňou ľudí [...]“ (Ribarova, Vidović Bolt 2009: 166).

¹⁰ Touto frazémou sa hovorí o človeku, ktorý je: a) veľmi červený, b) červený od zlosti, hnevu, rozčúlenia.

veľmi červený. Odhadujeme, že je frazéma konkrétne motivovaná červenou farbou tváre moriaka, ktorá je pre toto zviera príznačná. V používaných srbských slovníkoch sme nenašli frazémy, v ktorých sa hovorí o tvári človeka.

2.6. O peknom a príťažlivom človeku

O peknom a príťažlivom mužovi sa v srbčine hovorí prostredníctvom frazémy: *мацан* (PCJ: 672). Ak chceme opísať peknú a príťažlivú ženskú osobu, použijeme srbskú jednoslovnú frazému: *мачка* (PCJ: 673). Ďalšou frazémou *мица*¹¹ (PCJ: 1462) kvalifikujeme ženskú osobu, ktorá je pekná. Keď ide o tieto frazémy, všetky sú konkrétne motivované z toho dôvodu, že sa toto zviera vyznačuje pekným držaním tela a chôdzou. „Mačka je [...] utjelovljenje ljepote, mirnoće, čistoće i umiljatosti [...]“ (Visković 2009: 275).¹² V slovenčine sme sa nestretli s frazémami o peknom a príťažlivom človeku.

2.7. O človeku malého vzrastu

V slovenskom jazyku sa človek, ktorý je malý a štúpľý, porovnáva so psom a psíkom: *byť ako za groš pes (psík)*¹³ (Smiešková 1977: 203; SSSJ. O–Pn: 986). Jednoslovnou frazémou *škrečok*¹⁴ (KSSJ: 741) sa opisuje človek, ktorý je vzrastom malý. O konkrétnej motivovanosti frazém môžeme hovoriť na základe fyzického vzhľadu týchto zvierat, ktorý ukazuje, že sú malé, teda ich konštitúcia tela je drobná. V srbských slovníkoch sme nenašli významové ekvivalenty týchto frazém motivovaných lexémou pomenúvajúcou domáce zviera.

2.8. O špinavom a zablatenom človeku

V slovenskej zoonymickej frazeológii veľmi špinavého človeka porovnáваме so sviňou: *<byť> špinavý (zamazaný) ako sviňa* (Habovštiaková, Krošlákova 1996: 30; KSSJ: 729; SSJ 4: 371), kým veľmi špinavého a nečistotného človeka porovnáваме s prasat'om: *<byť> špinavý (nečistotný) ako prasa* (Habovštiaková, Krošlákova 1996: 30; KSSJ: 547). Keď chceme opísať veľmi špinavého a zablateného človeka, v srbskom jazyku použijeme frazému: *прљав као працау* (Matešić 1982: 508). O špinavosti a zablatenosti človeka sa hovorí v týchto srbských jednoslovných frazémach: *крмак*¹⁵ (PCJ: 583) (špinavý človek), *крма-*

¹¹ Frazéma má tieto významy: a) pekná ženská osoba, b) prezývka z náklonnosti k inej ženskej osobe.

¹² „Mačka je [...] stelesnením krásy, pokoja, čistoty a roztomilosti [...]“ (Visković 2009: 275).

¹³ Táto frazéma má nasledovné významy: a) byť malý, štúpľý, b) byť slabý, dengľavý.

¹⁴ Frazéma má tri významy: a) vzrastom malý človek, b) zlostný človek, c) lakomý človek, skupáň.

¹⁵ Táto frazéma má šesť významov: a) špinavý človek, b) neupravený človek, c) drzý človek, d) nečestný človek, e) zlý človek, f) nadávka v hneve.

ча¹⁶ (PCJ: 583) (špinavá žena), *крме*¹⁷ (PCJ: 583) (špinavá osoba), *свиња*¹⁸ (PCJ: 1180) (špinavý človek), *нрасац*¹⁹ (PCJ: 983) (zablatený a špinavý človek), *нрасица*²⁰ (PCJ: 983) (zablatená a špinavá osoba), *нpace*²¹ (PCJ: 983) (zablatené a špinavé dieťa). Frazémy sa vyznačujú konkrétnou motivovanosťou, lebo ide o zviera, ktoré si často líha na mokré kalisko. Pri ošipaných ide o zvlhčenie vodou alebo bahnom, v ktorom sa váľajú, kvôli tomu, že majú málo potných žliaz a ľahko zažívajú tepelný stres. Obraz špinavého a zablateného zvieraťa ako výsledok opísaného úkonu motivujú uvedené frazémy. Nikola Visković tvrdí, že: „[...] čovjek prisiljava svinju da bude “prljava” čim je izvlači iz njenih biotopa i zatvara u uske, zagrijane, suhe obore [...]“ (Visković 2009: 60).²²

2.9. O neupravenosti, vzhľade a obliekaní človeka

V slovenčine sa neupravený človek porovnáva so sliepku: *byť (chodiť) ako zmoknutá sliepka*²³ (KSSJ: 676–677; Smiešková 1977: 223; Spasić 1984: 31, 1989: 101; SSSJ 4: 115), a s kuraťom: *byť (chodiť, vyzerat) ako zmoknuté kura*²⁴ (Smiešková 1977: 118; Spasić 1989: 52; SSSJ 1: 793; SSSJ. H–L: 856). Frazémy sú asociatívne motivované vo vzťahu k obrazu neprajnej situácie zvieraťa, keď zmokne. Na opis neupravenosti človeka uvádzame nasledovné príklady srbských jednoslovných frazém: *крмак* (PCJ: 583) (neupravený človek), *крмача* (PCJ: 583) (neupravená žena), *крме* (PCJ: 583) (neupravená osoba), *свиња* (PCJ: 1180) (neupravený človek), *нрасац* (PCJ: 983) (neupravený človek), *нрасица* (PCJ: 983) (neupravená osoba), *нpace* (PCJ: 983) (neupravené dieťa). Všetky tieto frazémy sú konkrétne motivované nielen výzorom spomínaného zvieraťa, teda tvárou a konštitúciou tela, ale aj na základe nestabilnej chôdze a správania sa ošipanej, ktorá sa často váľa vo vode či v bahne. Frazémou *žltý ako kanárik* (SSSJ. H–L: 517) sa hovorí o človeku, ktorý má výrazne žlté sfarbenie. V slovenskom jazyku existuje aj frazéma, ktorá sa vzťahuje na človeka, ktorý má odev v kombinácii výrazných farieb: *vyzerat ako kanárik* (SSSJ. H–L: 517). Obe frazémy sú konkrétne motivované vzhľadom kanárika a to na základe farby jeho peria, ktoré je nápadné. Tieto významy frazém sme nenašli v srbských slovníkoch, ktoré sme používali. V ďalších frazémach v oboch jazykoch upriamujeme pozornosť na človeka, ktorému niečo nesvedčí. V slovenčine sa takýto človek porovnáva so somárom: *pristane mu ako somárovi sedlo* (Spasić 1984: 69) (vôbec mu nepristane), s kozou a psom: *pristane mu to ako koze (psovi) piata noha* (Habovštiaková, Krošlákova 1996: 30; Smiešková 1977: 184; Spasić 1989: 80; SSSJ. O–Pn: 986) (vôbec mu to nepristane, je to preňho veľmi neprimerané, smiešne), ako aj so sviňou: *pristane*

¹⁶ Frazéma má nasledovné významy: a) špinavá žena, b) neupravená žena, c) drzá žena, d) nečestná žena, e) zlá žena, f) nadávka v hneve.

¹⁷ Frazéma má tieto významy: a) špinavá osoba, b) neupravená osoba, c) nadávka.

¹⁸ Táto frazéma má tri významy: a) špinavý človek, b) neupravený človek, c) morálne skazená osoba.

¹⁹ Frazéma má nasledovné významy: a) zablatený; špinavý človek, b) neupravený človek, c) nemorálny človek.

²⁰ Frazéma má tieto významy: a) zablatená; špinavá osoba, b) neupravená osoba, c) morálne skazená osoba, nemorálna osoba.

²¹ Táto frazéma má nasledovné významy: a) zablatené; špinavé dieťa, b) neupravené dieťa.

²² „[...] človek núti ošipanu, aby bola “špinavá”, len čo ju vytiahne z jej biotopov a zavrie do úzkych, vyhrievaných, suchých koterčov [...]“ (Visković 2009: 60).

²³ Frazéma má tieto významy: a) neupravený človek, b) sklesnutý človek.

²⁴ Frazéma má tri významy: a) neupravený človek, b) utrpený človek, c) sklúčený človek.

mu to ako svini rohy (Habovštiaková, Krošláková 1996: 30; KSSJ: 729; Spasić 1989: 110; SSJ 4: 371) (vôbec mu to nesvedčí, nepristane), kým sa v srbčine porovnáva so somárom a somárikom: *пристаје му као магарцу (магарету) седло* (Matešić 1982: 327; Spasić 1989: 110) (vôbec nepristane, celkom zle pristane), ale aj s kravou a kuraťom: *пристаје (личи) му као крави седло (пилету суса)* (Matešić 1982: 275; Spasić 1984: 34, 58, 1989: 110) (vôbec nepristane alebo zle pristane). Frazémy sú nelogicky motivované. Negatívna konotácia sa tu vyjadruje prostredníctvom irónie. „U pozadinskoj je slici tih frazema svojevrsni sukob značenja“ (Bunk, Opašić 2010: 241).²⁵

2.10. O nenápadnom a nevýraznom človeku

V slovenskom jazyku evidujeme frazému, ktorou kvalifikujeme nenápadného a nevýrazného človeka: *sivá myš* (SSSJ. M–N: 435). Nevýrazný človek sa môže opísať aj frazémou *sivá (tichá, nenápadná) myška*²⁶ (SSSJ. M–N: 436). Frazémy sú konkrétne motivované fyzickým vzhľadom myši, ktorá je nepostrehnuteľnej sivej farby, a preto ju aj chápeme ako jednotvárne a nezáživné zviera. Ak hovoríme v srbčine o nenápadnom človeku, použijeme frazému: *ни чуша ни буша* (Matešić 1982: 686). Táto frazéma je konkrétne motivovaná na základe autentického fyzického vzhľadu zvieraťa, ktoré nemá rohy.

3. Analýza frazém potvrdila prvotný predpoklad o pripisovaní negatívnych vlastností domácim zvieratám. „[...] možemo zaključiti da je ovaj stereotipni model antropocentričan, odnosno da [...] navedeni frazemi opisuju [...] čovjekov izgled, što svjedoči o [...] činjenici da čovjek skrivajući se iza „maske životinja“ govori o pripadnicima svoje vrste“ (Blašković 2016: 93).²⁷ Ivana Vidovićová Boltová explikuje, že: „Antropocentričnost i većinom negativna obilježenost frazema [...] su obilježja potvrda suživota čovjeka i životinje i odraz afektivna odnosa govornika prema životinjama [...]“ (Vidović Bolt 2014: 489).²⁸ Aj napriek tomu, že sa týmto zvieratám väčšinou pripisujú negatívne konotácie, na základe zoonymických frazém, ktoré sme podrobili analýze, možno vyčleniť aj výnimku, totižto mačke sa pripisuje aj pozitívna vlastnosť, teda chápeme ju ako pekné zviera. Pri pripisovaní negatívnych vlastností domácim zvieratám, človek sa kladie do pozície superiornejšej bytosti, a tým spôsobom človečenstvo vyzdvihuje. Ale realita je taká, že človek je pripútaný k zvierat'u. Zviera je človeku zdrojom potravy, príjmu, oblečenia, obuvi a rôznych surovín, a tiež mu môže byť aj domácim miláčikom (Bambir 2022: 7). Avšak človek by nemal myslieť iba na seba, ale aj na potreby zvierat, lebo je na rozdiel od nich intelektuálnou bytosťou. Nikola Visković tvrdí, že: „[...] mi možemo misliti životinje samo onako kako ih mi vidimo i zacijelo nikada nećemo u većoj mjeri shvatiti ono što se u njihovoj svijesti zbiva, no to nije zapreka da spoznamo neke njihove bitne potrebe [...]“ (Visković 2009: 317).²⁹

²⁵ „V pozadí týchto frazém je akýsi konflikt významov“ (Bunk, Opašić 2010: 241).

²⁶ Frazéma má dva významy: a) nevýrazný človek, b) skromný človek.

²⁷ „[...] môžeme uzavrieť, že tento stereotypný model je antropocentrický, t. j. že [...] uvedené frazémy opisujú [...] vzhľad človeka, čo svedčí o [...] skutočnosti, že človek skrývajúci sa za „maskou zvierat“, hovorí o príslušníkoch svojho druhu“ (Blašković 2016: 93).

²⁸ „Antropocentrizmus a väčšinou negatívne označenie frazém [...] sú znakmi potvrdenia spolužitia človeka a zvierat'a a odrazom afektívneho vzťahu hovoriaceho k zvieratám [...]“ (Vidović Bolt 2014: 489).

²⁹ „[...] my môžeme uvažovať o zvieratách len tak, ako ich my vidíme, a určite nikdy úplne nepochopíme to, čo sa deje v ich vedomí, ale to nie je prekážkou, aby sme poznali niektoré z ich nevyhnutných potrieb [...]“

V práci sa vyskytujú konkrétne motivované frazémy: <byť> *chudý ako odratý zajac* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29; Smiešková 1977: 279), <byť> *chudý ako (ani) vyžla* (KSSJ: 890; SSJ 5: 341), *мршав као пас* (Matešić 1982: 45; Оташевић 2012: 640), *вижле* (PCJ: 139), <byť> *tučný (tlstý) ako baran <v jeseni>* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), <byť> *tučný (tlstý, bachratý) ako sviňa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), <byť> *tučný (tlstý) ako prasa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29), <byť> *tučný (tlstý, vykrmený) ako bagún* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 29; KSSJ: 57; SSJ 1: 65; SSSJ. A–G: 209), *бикуља* (PCJ: 81), *крава* (PCJ: 565), *маť очи <žlté (zelené)> ako маčka* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31), *маť очи <malé> ako myš* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31), <byť> *kučeravý ako baran* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32), <byť> *sivý (biely, šedivý) ako holub* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 1: 501; SSSJ. H–L: 135), *сужед као овца* (Matešić 1982: 440), <v tvári> *červený ako moriak* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 31; KSSJ: 339; Spasić 1989: 61), *маџан* (PCJ: 672), *мачка* (PCJ: 673), *џиџа* (PCJ: 1462), *byť ako za groš pes (psík)* (Smiešková 1977: 203; SSSJ. O–Pn: 986), *škřečok* (KSSJ: 741), <byť> *špinavý (zamazaný) ako sviňa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 30; KSSJ: 729; SSJ 4: 371), <byť> *špinavý (nečistotný) ako prasa* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 30; KSSJ: 547), *прљав као прасаџ* (Matešić 1982: 508), *крмача* (PCJ: 583), *прасе* (PCJ: 983), *свиња* (PCJ: 1180), *žltý ako kanárik* (SSSJ. H–L: 517), *sivá (tichá, nenápadná) myška* (SSSJ. M–N: 436), *ни џиџа ни буџа* (Matešić 1982: 686) a i., asociatívne motivované frazémy: *vyzerat' (byť) ako ostrihaná ovca* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 32; SSJ 2: 631; SSSJ. O–Pn: 718), *byť (chodiť, vyzerat') ako zmoknuté kura* (Smiešková 1977: 118; Spasić 1989: 52; SSJ 1: 793; SSSJ. H–L: 856) atď., frazémy, ktoré sú motivované nelogickými alebo absurdnými motívmi: *pristane mu ako somárovi sedlo* (Spasić 1984: 69), *pristane mu to ako svini rohy* (Habovštiaková, Krošláková 1996: 30; KSSJ: 729; Spasić 1989: 110; SSJ 4: 371), *прџтаје му као маџариџу (маџарету) седло* (Matešić 1982: 327; Spasić 1989: 110) a pod. Analýza frazém nám potvrdila, že v práci sú najpočetnejšie jednoslovné frazémy a frazémy porovnávacej štruktúry. Najväčší počet je čiastočne ekvivalentných frazém. V práci je najproduktívnejšia sémantická mikroskupina, v ktorej sa opisuje neupravenosť, vzhľad a obliekanie človeka.

Citovaná literatúra

- Bambir, Lucija. Konceptualna analiza odabranih zoonimskih frazema u hrvatskom i poljskom jeziku (nepublikovaná diplomová práca). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2022.
- Blašková, Marta. Zoonimski frazemi motivirani stereotipima u hrvatskome i engleskome jeziku (nepublikovaná diplomová práca). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, 2016.
- Bunk, Ana, Maja Opašić. „Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku“. Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 36/2, 2010: 237–250.
- Čagalj, Ivana, Milina Svítková. „Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru

(Visković 2009: 317).

- hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom”. [In:] I. Vidović Bolt (red.) *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014.* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press, 2014, 33–47.
- Ribarova, Slavomira, Ivana Vidović Bolt. „Biblijski zoonimski frazemi u hrvatskom, češkom i poljskom jeziku”. [In:] D. Sesar (red.) *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press, 2009, 163–170.
- Uhláriková, Jasna. *Slovenská a srbská somatická frazeológia (nepublikovaná doktorská dizertácia)*. Nový Sad: Filozofická fakulta v Novom Sade, 2016.
- Uhláriková, Jasna. *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine*. Nový Sad: Filozofická fakulta v Novom Sade, 2021.
- Valentová, Anna Margaréta. *Biblická frazeológia v slovenskom a srbskom jazyku (nepublikovaná doktorská dizertácia)*. Nový Sad: Filozofická fakulta v Novom Sade, 2020.
- Vidović Bolt, Ivana. „Životinja kao (ne)inteligentan čovjekov prijatelj”. [In:] I. Vidović Bolt (red.) *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014.* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press, 2014, 489–500.
- Visković, Nikola. *Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009.

Zdroje

- Habovštiaková, Katarína, Ema Krošláková. *Frazeologický slovník: člověk a příroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda, 1996.
- KSSJ: *Krátký slovník slovenského jazyka* (red. Ján Kačala, Mária Pisárčiková). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.
- Matešić, Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga“, 1982.
- Smiešková, Elena. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977.
- Spasić, Želmira. *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-slovački*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike [etc.], 1984.
- Spasić, Želmira. *Frazeološki rečnik slovačko-srpskohrvatski*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike [etc.], 1989.
- SSJ: *Slovník slovenského jazyka* (red. Štefan Peciar). 1–6. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959–1968.
- SSSJ: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (red. Klára Buzássyová, Alexandra Jarošová). A–G. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006.
- SSSJ: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (red. Alexandra Jarošová, Klára Buzássyová). H–L. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- SSSJ: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (red. Alexandra Jarošová). M–N. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015.
- SSSJ: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (red. Alexandra Jarošová). O–Pn. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2021.

Оташевић, Ђорђе. Фразеолошки речник српског језика. Нови Сад: Прометеј, 2012. [Otašević, Đorđe. Frazеološki rečnik srpskog jezika. Novi Sad: Prometej, 2012]
РСЈ: Речник српскога језика (ред. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2011.
[RSJ: Rečnik srpskoga jezika (red. Miroslav Nikolić). Novi Sad: Matica srpska, 2011]

Nina Halupa

ISKAZIVANJE FIZIČKIH OSOBINA I IZGLEDA ČOVEKA U SLOVAČKOJ I SRPSKOJ ZONIMSKOJ FRAZEOLOGIJI (na primeru frazema s leksemom koja označava domaću životinju)

Rezime

Rad se fokusira na slovačke i srpske frazeme s leksemom koja označava domaću životinju. Zoonimske frazeme svrstavamo u semantičku makrogrupu: o fizičkim osobinama i izgledu čoveka. U okviru nje formiramo druge semantičke mikrogrupe. Cilj rada je primena eksplanacione i kontrastivne metode kako bi se otkrile sličnosti i razlike koje se javljaju u ovoj grupi slovačkih i srpskih zoonimskih frazema. Saznajemo da domaće životinje često nose negativne konotacije koje potiču iz stereotipa. Oslanjamo se na tvrdnje Ivane Vidović Bolt o dvostrukoj metaforizaciji u frazeologiji, koja pretpostavlja pripisivanje ljudskih osobina životinjama koje se, zatim, povratnom spregom koriste za opisivanje čoveka.

Ključne reči: slovačka i srpska zoonimska frazeologija, zoonimski frazemi, domaće životinje, fizičke osobine i izgled čoveka, dvostruka metaforizacija.